

УДК 378.398.8.7.01(477)

Наталія Овсяннікова

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена дослідженню умов формування морально-естетичних цінностей особистості в результаті занять вокалом. У роботі аналізується історико-педагогічна спадщина наукових праць, присвячених проблемам музичного виховання. Розглянуто основні засоби виразності вокального мистецтва та їх вплив на моральні якості та естетичні вподобання артиста-вокаліста. Дослідження спрямоване на пошук перспективних ідей та методів, які сприятимуть ефективному становленню та розвитку системи морально-естетичного виховання молоді у XXI столітті.

Ключові слова: вокальне мистецтво, морально-естетичні цінності, пісня, засоби музичної виразності, моральні якості, музичні вподобання, засоби музичного вокального мистецтва.

The article reveals the conditions for the formation of the moral and aesthetic values of the individual as a result of practicing vocal. The paper analyzes the historical and pedagogical heritage of scientific works devoted to the problems of musical education. The main means of expressiveness of vocal art and their influence on the moral qualities and aesthetic preferences of the vocalist have been considered. The article studies the processes of the musical art influence on the formation of personality. In our study, we consider how the song reflects the artist's inner world, what general methods and methods of conveying his own emotions does he use when directly interacting with listeners in a result of executive concert activity. In particular, our attention is drawn to the Ukrainian folk song, which carries the genetic code of the past, is a reflection of the soul of the people. Our research suggests that it is the Ukrainian song that should contribute to the harmonious development of the society's spiritual culture and the development of moral and aesthetic norms and values. Harmonious combination in a song of melody and words leads to successful education of spiritual qualities of a person, broadens his consciousness and worldview, aesthetizes culture. Singing helps to activate the emotional state of the performer, brings up performing skills. The article proves that the moral and ethical values of the individual provide for a creative understanding of the person's role in society, the identification of values, knowledge of the foundations of culture, humane relationships with others, the use of cultural and historical experience in modern conditions. The research is

aimed at finding promising ideas and methods that will contribute to the effective formation and development of the system of moral and aesthetic education of youth in the 21st century.

Keywords: *vocal art, moral and aesthetic values, song, means of musical expressiveness, moral qualities, musical preferences.*

На сучасному етапі розвитку суспільства досить гостро стоїть питання виховання духовної культури особистості. Естетичні засоби у цьому випадку вважаються найкращими, оскільки вони не лише зміцнюють духовний потенціал людини, але й стимулюють її всебічний розвиток. Прилучати до творів мистецтв потрібно ще в ранньому віці, коли у дитини формуються уявлення про навколишній світ.

Останнім часом у галузі музичної педагогіки з'являється чимало праць, які стосуються музичної освіти, професійного становлення особистості музиканта, триває пошук щодо творчого розвитку та естетичного виховання молоді засобами музики, проте мова йде, здебільшого, про інструментальні твори і стосується молодого покоління загалом. Наш науковий пошук спрямований на розвиток морально-естетичних якостей артиста-вокаліста в процесі занять співом, при виконанні пісенних творів.

Сучасний розвиток українського суспільства вимагає ретельного вивчення питань духовного розвитку підростаючого покоління. Духовні цінності, які формуються у особистості шляхом сприйняття художньо-естетичної культури, сприяють розширенню її світогляду, формують морально-культурні цінності, створюють цілісну картину її внутрішнього світу.

Серед інтелектуальних, моральних та естетичних, велику роль відіграють останні, які яскраво проявляються у всіх видах художньої творчості – музичної, образотворчої, літературної. Саме естетичні цінності формують духовні потреби молоді та її ставлення до мистецтва, в нашому випадку, до вокального мистецтва, оскільки завдяки музичній діяльності відбувається безпосереднє спілкування та формування емоційних образів.

Аналізуючи історико-педагогічну спадщину наукових надбань, помічаємо, що музично-естетичне виховання завжди було умовою розвитку культури українського суспільства, так як і всебічний розвиток особистості дитини.

Важливість музичного мистецтва у вихованні молодого покоління досліджується давно. Ще Аристотель, Платон, Піфагор, Конфуцій та інші древні мислителі підкреслювали роль музики в релігійному, патріотичному, етично-естетичному та інтелектуальному вихованні. Це питання розроблялося Д. Ахшарумовим, А. Вахнянином, С. Людкевичем, В. Матюком, С. Миропольським, П. Сокальським та ін. Вони зробили вагомий внесок у теорію музичного виховання.

Різні аспекти активізації та функціонування ціннісних орієнтацій у галузі музичної культури розглянуті у дослідженнях з естетики, філософії, педагогіки та соціології, психології та музикознавства.

Проблему цінностей досліджували О. Бакурадзе, В. Василенко, О. Дробницький, М. Каган, Н. Чавчавадзе; загальнолюдські цінності в структурі виховання підростаючого покоління розглядали В. Болотіна, П. Ігнатенко, Р. Скульський, К. Чорна та О. Щолокова; зміст та структуру естетичних цінностей висвітлено в працях Т. Адорно, Ю. Борєва, А. Гулиги, В. Корнієнко, Н. Михеєвої та ін.

Серед сучасних дослідників, які вивчають історію розвитку музичної освіти, розробляють теоретико-методологічні основи виховання підростаючого покоління, слід зазначити Г. Ватаманюк, Л. Гавриленко, Т. Карпенко, О. Прядко, С. Чайку. У їхньому доробку – статті, методичні розробки та монографії.

Питання освіти та виховання, зокрема музичного, знаходили своє відбиття в працях М. Бунакова, В. Водовозова, В. Остогорського, М. Пирогова, М. Сумцова, К. Ушинського та інших педагогів [2].

Деякі проблеми музично-естетичного виховання відображені в наукових працях В. Дряпіки, Л. Коваль, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької, Л. Хлебнікової, О. Щолокової. Деякими з них, а також І. Зязюн, В. Орловим, О. Семашко, Т. Танько, В. Шульгіною розроблені концепції реформування мистецької освіти в Україні. Перелічені вчені також досліджують питання форм та методів навчання музики.

Вплив засобів мистецтва на розвиток естетичної культури вивчали О. Буров, В. Медушевський, Б. Неменський, Г. Шевченко та Б. Юсов, важливим внеском також стали праці В. Крутоуса, М. Лейзерова, Б. Лихачова, В. Мартинова.

Естетосферу особистості визначають у своїх філософських працях І. Джидар'ян, Т. Домбровська, Л. Левчук, В. Лисенкова, А. Радугін, В. Панченко та ін.

Проте, незважаючи на чисельність публікацій, тема залишається актуальною і питання впливу пісенного мистецтва на внутрішній світ людини залишається відкритим.

Мета дослідження полягає в розгляді умов формування морально-естетичних цінностей особистості в результаті занять вокалом.

Основою будь-якого музичного виховання є гармонійне поєднання художньо-творчої діяльності, естетичної свідомості та емоційно-почуттєвої сфери. Задля досягнення поставленої мети дослідники пропонують розвивати естетичне сприйняття, визначивши попередньо погляди, потреби, інтереси та ціннісні орієнтації підростаючого покоління.

Кожній людині притаманні певні особистісні цінності, які відображаються у вигляді ціннісних орієнтацій та спрямувань. У галузі психології (Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Леонтєв, В. Мухіна, С. Рубінштейн

та ін.) ціннісні орієнтації трактують як взаємозв'язок елементів психологічної спрямованості особистості, її потреб, смаків, інтересів, установок і здібностей.

Музично-естетичне виховання вважається складною ланкою в структурі загального виховного процесу. З давніх-давен мислителі та художники помітили здатність музики впливати на моральні якості та риси характеру; на душевний стан та принципи поведінки людини [1, с. 27].

Однак, у сучасному глобалізованому суспільстві важко почути якісну музику, це викликає певні перешкоди для формування морально-естетичних цінностей особистості, тому, при вихованні молодого виконавця-вокаліста, варто звертатися до українського фольклору, до кращих зразків національної культури.

Українська пісня несе в собі генетичну пам'ять минулого, музичної свідомості, в якій збереглася краса, духовність і гармонія з природою та довкіллям. У народній пісні сформовані уявлення про людину, оспівана любов до рідної землі, повага до предків, в піснях звучить душа народу.

Виховна роль української народної пісні полягає у вдалому поєднанні слова з музичним матеріалом. Вона водночас прилучає до цінностей української культури, виховує моральні та патріотичні почуття, розширює світогляд та формує свідомість.

Естетична свідомість емоційного походження. Спочатку виникає емоційне сприйняття, відчуття, яке потім усвідомлюється в результаті естетично-творчої діяльності. Емоційність відіграє важливу роль у діяльності артиста-вокаліста, вона надає впевненості при вираженні почуттів, дозволяє позбутися скутості, веде до інтенсивного впливу на глядача.

Водночас вокаліст і сам може сприймати виконувані твори більш яскраво зі здатністю передати ці переживання оточуючим. Емоційність повинна чітко відповідати творчому потенціалу особистості, її рівню соціалізації, тоді як емоційна стабільність відіграє вирішальну роль у процесі творчої діяльності, особливо на етапі «дозрівання» ідеї [4, с. 56–57].

Музичне мистецтво слід вважати одним із найпотужніших засобів національного виховання. Естетичні засоби впливу мистецтв, зокрема музики, на особистість є найбільш дієвими і творчо розвиваючими, оскільки формують найважливіші людські якості [5, с. 7].

Музика – це творча взаємодія свідомості людини з її емоціями, тому музичні уподобання та смаки виражають її рівень естетизації та культурного досвіду. Виховання підростаючого молодого покоління повинно відбуватися на основі прекрасного – прослуховування музичних творів, які здатні внести естетичні елементи у життя, розвивати художні здібності до творчого пізнання. На жаль, сьогодні молодь слухає зовсім іншу музику – «пусту», яка не тільки не приносить позитивне в їх життя,

але й спустошує, насичує непотрібним, інколи деструктивним.

Це створює деякі суперечності між ціннісними орієнтаціями, які раніше існували в нашому суспільстві та соціокультурними умовами, в яких ми перебуваємо зараз. Тому виникає негативне ставлення підростаючого покоління до культури та моралі, класичної музики та творчості, мистецтва загалом.

Формування морально-естетичних цінностей відбувається шляхом пізнання мистецтва, здатністю відчувати та розуміти його, це певні логічні етапи, які включають в себе: створення установки – слухання – розуміння – інтерпретацію та оцінку. Музично-естетичне виховання тісно пов'язане з інформаційною культурою, тому що розуміння музичного твору неможливе, якщо індивід не володіє здатністю володіти словом, чути та бачити.

Слід також зауважити, що естетична культура завжди містить у собі два пов'язаних між собою моменти: засвоєння естетичних цінностей, які закріпилися у суспільстві та створення власних, керуючись внутрішніми відчуттями та сприйманням творів мистецтва. Саме на розвиток цих якостей і має бути спрямоване морально-естетичне виховання підростаючого покоління.

Музичне мистецтво – різноманітне й емоційно насичене, саме воно відіграє провідну роль в процесі естетичного виховання. Якщо взяти окремо пісенний твір, то багатство жанрів, стилів і напрямків здатні зачепити внутрішній світ людини, знайти у ньому найпотаємніші заглибини та вплинути на емоційний стан особистості. Завдяки естетичному впливу пісні відбувається переоцінка ціннісних орієнтацій, формування світоглядних уявлень, окрім цього, в процесі слухання, виконання, тобто активних занять вокалом, виховуються пам'ять, образна уява, творче мислення.

Заняття вокалом активізує емоційну сферу, поглиблює знання та полегшує проведення музичного аналізу, виховує виконавські вміння – сприяє чистоті інтонування, чіткості динамічних відтінків та ін. Оскільки зміст пісні відкривається через слово, інтонацію та мелодію, потрібно оволодіти музичною мовою та збагатити естетичний досвід.

Видатні українські композитори та педагоги – М. Березовський, М. Леонтович, М. Лисенко, С. Людкевич, К. Стеценко, Я. Степовий та інші наголошували на потрібному впровадженні у музичне виховання хорової музики, оскільки саме вона найкраще впливає на духовний світ людини, емоційну та творчу сфери.

М. Сілецький, В. Сухомлинський та К. Ушинський пов'язували музичне виховання зі світом почуттів, які передаються через спів, що сприяє естетичному вихованню особистості. Це також підтверджують провідні вчені: В. Верховинець, З. Кодай, О. Апраксина, Д. Кабалевський, Н. Ветлугіна та ін.

Отже, музичне морально-естетичне виховання, на думку педагогів-практиків, найкраще здійснюється шляхом вокально-хорового виконавства, яке розвиває гуманні почуття особистості та вокально-інтонаційні властивості. Також колективний спів сприяє вихованню творчої дисципліни, самодисциплінує особистість, призводить до її морального становлення.

Морально-естетичне виховання засобами співу має багато переваг з-поміж інших засобів – спів корисний для здоров'я, покращує діяльність серцево-судинної системи та дихальних шляхів, викликає емоційний відгук, передає багатий світ думок завдяки музичним образам та символам, розвиває творчі та виконавські здібності, формує відчуття прекрасного.

Молодь сприймає засоби мистецтва по різному. Деякі здатні проникнути думкою автора, увійти у його внутрішні світ, відчуті настрої та думки, які він намагався передати у своєму витворі. Сприйняття мистецтва на естетичному рівні – психічний процес, який характеризується вмінням аналізувати свої переживання, співвідносити зі сприйнятим, здатність знаходити в ньому прекрасне, знаходити у творах мистецтва емоційний відгук, ґрунтуючись власними рефлексами.

Музика зачаровує сама по собі, різноманітні звуки викликають різнобарвні образи та почуття, а поєднання музики та слова здатні викликати неабиякий шквал емоцій, оскільки несуть в собі глибокий зміст і залишають яскравий відбиток у свідомості слухача.

Музичне мистецтво відображає в людській свідомості цінності минулого і сучасного, володіє даром синтезування узагальненого досвіду людства, чим і впливає на багатство духовного світу особистості [3, с. 157].

Отже, зміст морально-естетичного виховання полягає у формуванні естетичної свідомості особистості, системи її музичних здібностей та навичок музичної творчо-виконавської діяльності. Він реалізується шляхом створення умов музично-естетичного середовища, сприянням до самостійної творчої діяльності та виховним впливом музичних явищ.

Виховання музичними засобами здійснюється індивідуально, масово та у групах. Зароджується виховання у сімейному колі на побутовому рівні (комітатне виховання) та під час дозвіллевої діяльності.

Вокальне мистецтво у сучасному середовищі досить поширене явище зі зростаючою динамікою. Артист-вокаліст повинен володіти бездоганною вокальною технікою, знати анатомічну будову голосового апарату, володіти різноманітними стилями та вокальними прийомами і розуміти те, про що він співає. Саме вміння пережити пісню, правильно її подати глядачу робить виконавця популярним та улюбленцем багатьох слухачів.

Вокальні засоби виразності надзвичайно різноманітні, вони передають весь емоційний спектр людини. Кожна пісня вимагає від

виконавця ретельного підбору особливих виражальних засобів, які будуть чітко відповідати змісту виконуваного твору – вибір тембру звучання голосу, пошук динамічних відтінків, інтонаційних нюансів, особливостей вимови, міміки та жестів. До виражальних засобів також відносять компоненти художньо-сценічного образу співака – грим, костюм і декорації, сценічні рухи.

Забарвлення тембру різними кольорами надає голосу інший окрас. Завдяки багатій уяві можна побачити ці кольори, передати їх у пісні, щоразу малюючи картину того, про що співаєш.

Всі вище перераховані вміння та навички отримуються в результаті навчання та досвіду. Тому для становлення артиста-вокаліста важливе значення відіграє особистість педагога, його освіченість, майстерність, креативність та здатність передати свій накопичений досвід молодому поколінню. Проте кожен виконавець, який хоче вирізнитися серед загальної маси інших, завжди намагатиметься знайти власні засоби вокальної виразності, завдяки яким його впізнаватимуть.

Вчені-педагоги і досі знаходять нові методи та прийоми музичного виховання, проте всі вони спрямовані на загальний музично-естетичний розвиток молоді, на вироблення емоційної чутливості, здатності оцінювати мислити, виразно виконувати. Основними можна вважати метод переконання засобами музики та привчання за допомогою вправ.

Проникаючи в сутність музики та усвідомлюючи себе під її впливом через взаємозв'язок музичного мислення з емоційною сферою особистості, людина розвиває самосвідомість [6, с. 21]. Саме тому формується національна самосвідомість особистості, через емоційне сприйняття та розуміння свого минулого.

В естетичному вихованні помітно виділяється велика педагогічна місія мистецтва, що являється закономірним. Однак пізнання мистецтва у всіх його видах і жанрах настільки багатогранне і своєрідне, що воно виділяється із загальної системи естетичного виховання як особливий його компонент [1, с. 156].

Морально-етичні цінності будь-якої особистості передбачають творче осмислення людиною своєї ролі у суспільстві, виокремлення цінностей, знання основ культури, гуманні взаємовідносини з оточуючими, використання культурно-історичного досвіду в сучасних умовах.

Всі засоби музичної виразності є органічно пов'язаними між собою компонентами вокально-виконавської дії, які розкривають її та наповнюють змістом. Уміле використання цих засобів сприяє взаємному комунікативному обміну між виконавцем та слухачем. Спів дозволяє щонайкраще виявити свої емоції, проте без компетентної допомоги викладача цей процес ускладнюється.

Пропонується введення українських народних пісень у обов'язковий репертуар молодого артиста-вокаліста і саме на цих піснях будувати

принципи музичного виховання, оскільки саме народна пісня найкраще відповідає вимогам морально-естетичного виховання молоді та формує ціннісні орієнтації.

Отже, вокальне мистецтво спроможне розкривати й активізувати складні духовні процеси особистості зокрема та у суспільстві загалом. Музичні образи завжди приваблюють слухача своєю емоційністю, невимушеністю та досконалістю форм. Це вкотре підтверджує вплив музики на становлення особистості, тому питання формування її музичної культури завжди залишаються актуальними.

Перспективи подальших розвідок означеної проблематики полягають у ґрунтовному вивченні проблем вокального виконавства, поглибленому дослідженні психологічних питань що стосуються співацького мистецтва, розробці методик щодо вдосконалення концертно-виконавської творчості артиста-вокаліста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Печенюк М. А., Прядко О. М., Ватаманюк Г. П. та ін. Актуальні питання естетичного виховання молоді засобами музики: монографія / за заг. ред. Печенюк М. А. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2014. 200 с.
2. Грищенко Т. Зміст і організація форми музично-естетичного виховання в гімназіях України: Перша половина 19 ст. *Рідна школа*. 2001. № 11. С. 67–69.
3. Кемеровська О. Мистецтво у розкритті творчого потенціалу дитини. *Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога*. К.: Генезис, 1998. С. 150–154.
4. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): Монографія. К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. 340 с.
5. Рудницька О. Мистецтво у контексті розвитку духовної культури особистості. *Художня освіта і проблеми виховання молоді: зб. наук, статей*. К.: Міносвіти України, УЗІМН, 1997. С. 3–11.
6. Сапожник О. Музично-естетичне виховання: зміст і структурні компоненти. *Рідна школа*. 2002. № 12. С. 20–22.